

Відгук

офіційного опонента доктора історичних наук професора Уткіна О.І. на дисертаційну роботу Голови В.В. «Науково-освітній доробок професора О.П. Лідова у дослідженні переробки органічної продукції (80-ті роки ХІХ–початок ХХ століть)», подану на здобуття наукового ступеня кандидата історичних наук за спеціальністю 07.00.07 – історія науки й техніки

Дисертаційна робота Голови Валентини Вікторівни присвячена актуальній, недостатньо вивченій проблемі-аналізу науково-освітнього роботу професора Лідова О.П. у дослідженні переробки органічної продукції в кінці ХІХ на початку ХХ століть. Вивчення цієї проблеми важливе, оскільки заполітизованість радянської, зокрема історії, призвели до ігнорування багатьох імен, їх праць та значення для цивілізованого розвитку країни. Досягнення таких вчених збагачували науково-освітній простір технічних й інших наук, хоч в історії науки і техніки про них майже не згадується.

Це стосується науково-дослідної, практичної й організаційної діяльності вченого хіміка, професора Харківського технологічного інституту Олександра Павловича Лідова. Протягом великого періоду свого життя він займався вивченням проблем текстильного виробництва, інертних газів та переробки нафтопродуктів, жирових речовин, добування світильного газу із деревини, розробки нових технологій клеєваріння, лакового і шкіряного виробництва, повторного використання відходів хімічних підприємств та інше. Для вивчення такого широкого кола питань, розкритих в науковій творчості професора О.П. Лідова, дисертантка використала документи із шести архівів – Центрального державного архіву вищих органів влади і управління України, Центрального державного історичного архіву України, Державного архіву Харківської області, Архіву Національного технічного університету «Харківського політехнічного інституту», Центрального архіву Міністерства оборони Російської Федерації– всього 120 справи, 12 із них

вперше впроваджені в науковий обіг. Головним джерелом вивчення діяльності професора стали його праці, яких нараховується 451, в тому числі 10 монографій, 5 курсів лекцій, 301 енциклопедична стаття. Джерельну базу дослідження було об'єднано в 4 групи: 1) надруковані наукові роботи О.Л.Лідова; 2) архівні документи; 3) матеріали музейних фондів і рукописних збірок; 4) періодичні видання, листи, опубліковані у газетах. Всього список вищезазначених джерел і літератури нараховує 338 одиниць.

Проаналізовані Головою В.В. матеріали допомогли їй критично осмислити сутність дисертаційного дослідження, чітко визначити його основні та другорядні питання, сформувані структуру роботи, зробити відповідні висновки і додатки, зосередити всіх цих аспектах головну увагу, правильно оцінити їх аспекти. Порухнені питання розглядаються як цілісний комплекс дослідження, що відображає суспільно-політичну ситуацію в Російській імперії, стан науки й освіти в той період, інші фактори, що впливали на розвиток країни.

Таке розуміння проблеми розкривається в плані дисертації, який характеризує велике коло питань, наукової діяльності О.П. Лідова як дослідника-педагога, його нові підходи до організації навчання і практики студентів, впровадження наукових досягнень в роботу хімічних підприємств.

Заслугове позитивної оцінки зроблений дисертанткою глибокий аналіз науково-дослідної діяльності професора О.П. Лідова. Його зміст базується на ретельному вивченні архівних документів, праць вченого, присвячених висвітленню основних напрямків – фарбування органічними барвниками у галузі текстильної промисловості, теорії та принципи переробки нафтопродуктів. Показано складності дослідницького процесу в умовах відсутності необхідної цілісності підготовлених фахівців, сучасного обладнання .... засобами лабораторій, недостатнього фінансування розвитку хімічної науки. Хімік успішно вивчав й інші галузі переробки органічної й неорганічної продукції, добування світильного газу із деревини, різні хімічні виробництва.

У дисертації переконливо показано, що О.П. Лідов був новатором дослідження низки напрямів хімічної технології, зокрема у вивченні інертних газів, очищенні стічних вод від фабрик і заводів, повітря, впливу стічних вод на людину і природу, шкідливість деяких фарб у текстильній промисловості. Характерно, що уже в кінці XIX ст. професор критично ставився до результатів своєї роботи і вважав необхідним формувати екологічну культуру та раціонально використовувати природні багатства. Підсумки плідного дослідження різних питань хімічної науки мали важливе теоретичне, а також практичне значення для життєдіяльності людини, промислового розвитку та сучасної цивілізації.

Істотним внеском В.В. Голови у зміст досліджуваної проблеми є всебічне розкриття сутності науково-організаційної та експертної роботи О.П. Лідова, співпраці з науково-енциклопедичними і науковими структурами в Росії й за її межами. Все це відображає властивості теми дисертації, де аналізується цілісна система переробки продукції в хімічних технологіях. Також вагома, успішна творча діяльність професора О.П. Лідова розкриває його фундаментальні знання та велике бажання вивчати і демонструвати нові досягнення у фарбуванні тканин, ефективному використанні нафтопродуктів, газів та іншої сировини. Проаналізовані дисертанткою матеріали засновані на вивченні новаторських принципів роботи, що базуються на критичному освоєнні досягнень теорії і практики в Росії та інших країнах, систематичному обміні досвідом навчання студентів з багатьма вузами, удосконалення навчальних програм, шляхом запровадження нових дисциплін, мотивованих вимогами покращення інженерно-технічних знань та вмінь випускників інституту, і прогресивного розвитку хімічного виробництва. Як досвідчений фахівець-виробник він вміло поєднував ці знання в практичній діяльності вузівської лабораторії з процесом навчання майбутніх кадрів, що формувало системний підхід до названої проблеми, підтримували послідовники та учні О.П. Лідова, які згодом стали відомими вченими хіміками – це Гулінов, Фокін, Кузнецов,

Тютюнников. Наприклад, Тютюнников у 1968 р. отримав Ленінську премію СРСР за вдосконалення способу гідрогенізації рослинних олій.

Всебічності та достовірності вивчення теми дисертації служить аналіз формування наукового світогляду О.П. Лідова, основних аспектів становлення науковця, його навчання в гімназії, на природничому відділі фізико-математичного факультету Московського університету, а потім на хімічному відділенні Петербурзького університету. Як слушно відзначає В.В. Голова студенту Лідову була властива настирливість, допитливість, зацікавленість проблемами хімічної науки. Сприяли цьому наявність кваліфікованих викладачів, які здійснювали навчально-виховний та освітній процес на високому методичному та науковому рівні. Серед його перших наставників вважають професора Д.І. Менделєєва. Прослухані студентами його лекції, наповнені енциклопедичним змістом, оригінальністю і глибиною думок різних висновків. Перші наукові праці О.П. Лідова присвячені аналізу формування основ надії хімічної технології.

Відзначаючи незаперечні позитивні якості дослідження В.В. Голови, її значення для вивчення актуальних проблем історії науки та освіти варто вказати на деякі несуттєві недоліки, побажання. Це стосується необхідності покращення змісту висновків у розділах і загальних висновків дисертації. Доцільно було б висвітлити суспільно-політичну ситуацію в Російській імперії, зокрема в Україні, в роки революційних подій, російсько-японської війни, Першої світової війни, які впливали на навчання студентів і позицію вчених. Підрозділ 2.2 про науково-освітню та практичну роботу О.П. Лідова стоїть осторонь розкриття питання формування наукового світогляду майбутнього професора, частково повторює матеріал 3 й 4 розділів.

В цілому зроблені зауваження не знижують високої оцінки дисертаційної роботи. Їй властиві глибокий історичний та фаховий рівень, обґрунтованість всіх параметрів і складових, що свідчить про наукову зрілість автора, дає приріст історичних знань, розширює сутнісні аспекти. Дисертація В.В. Голови за актуальністю, ступенем новизни, обґрунтованістю,

рівнем теоретичних досліджень, практичною значимістю отриманих результатів є самостійним, завершеним, цілісним дослідженням. Її результати отримані у 24 публікаціях. Зміст, трактовка проблеми, висновки відповідають автореферату. Дисертаційна робота Валентини Вікторівни Голови «Науково-освітній доробок професора О.П. Лідова у дослідженні переробки органічної продукції (80-ті роки ХІХ– початок ХХ століть)» відповідає вимогам державних документів про атестацію наукових кадрів вищої кваліфікації і заслуговує присудження їй наукового ступеня кандидата історичних наук за спеціальністю 07.00.07– історія науки й техніки.

Офіційний опонент:

доктор історичних наук, професор,
головний науковий співробітник
сектору архівів Національної наукової
сільськогосподарської бібліотеки Національної
аграрної академії наук України

О.І. Уткін

